

Nekoliko napomena o istraživanju delegatskog sistema

Ivan Šiber

Samo izlaganje, odnosno uvodne napomene, ja bih započeo jednom zgodom iz 1964. godine, kada je u Ljubljani bio organiziran jedan od prvih međunarodnih kongresa i gdje su nas domaćini u okviru kongresnih razgovora i tema odveli u Velenje, koje je tada bilo potpuno novoizgrađen grad. Nakon razgledavanja jednoj grupi nas koji smo tek diplomirali prišao je jedan postariji Amerikanac i upitao gdje bi mogao nabaviti monografiju toga grada. Mi smo ga malo začudeno pogledali, nismo razumjeli o čemu se radi. On gleda također začudeno i zapita: »Pa zar je moguće da vi izgrađujete jedan potpuno novi grad, sa svim popratnim pojavama urbanizacije, nove tehnologije, novih ljudi, novog socijalnog prostora, međuljudskih kontakata, a da niste ujedno osigurali sistematsko praćenje jedne takve nove pojave?!«

Mislim da mogu kazati da nije Velenje jedini grad, niti je nagla urbanizacija jedini prirodni eksperiment koji je ovo samoupravno društvo u svom razvoju učinilo, ali je možda propustilo povijesnu šansu da sistematskim znanstvenim radom osmisli vlastita iskustva i da na osnovu tih iskustava problematizira svoju društvenu situaciju i nađe nova rješenja, a ujedno na osnovu njih da inspirativno djeluje općenito na društvene znatnosti.

Funkcioniranje i ostvarivanje delegatskog sistema je, koliko je meni poznato, jedan od prvih pokušaja koji je došao iz sfere politike — mislim da je to posebno važno naglasiti — da se od momenta uvođenja nečeg novog odmah od prvog momenta to novo prati i da se vidi što se sve zbiva u stvarnoj realizaciji, na kakve se zapreke nailazi, kakva su sve pozitivna iskustva i da se na osnovi takvog praćenja osmišljava, problematizira praksa i nalaze nova odgovarajuća rješenja. Ja nisam siguran da sam projekt istraživanja po svojim dometima uspješno prati takav jedan ambiciozan zahtjev i postavljeni problem sa strane društva, ali ipak neke određene činjenice daje.

U vezi funkcioniranja i ostvarivanja delegatskog sistema želio bih ukazati da je to nov sistem, na određen način čak možda i nov odnos ili, bolje rečeno, nov način funkcioniranja naših društvenih odnosa koji nužno zahtijeva vrijeme, vrijeme kao konačni sudac ispravnosti, odnosno eventualnih lutanja u traženju odgovarajućih sistematskih rješenja.

Upravo zato što nam vrijeme nedostaje, jer je distanca od uvođenja do danas četiri godine, mislim da je veoma teško govoriti o donošenju nekih konačnih zaključaka, o mogućnosti stvarnog odgovora na pitanja postavljena u početku. Upravo zato ovaj materijal ne završava nikakvim zaključcima, on završava određenim dilemama o čijim eventualnim karakteristikama možemo razgovarati.

Mislim da u analizi funkcioniranja i ostvarivanja delegatskog sistema treba voditi računa da se svaki novi sistem nužno uspostavlja u okviru određenih naslijeđenih društvenih odnosa, u okviru određenih ljudskih i ekonomskih potencijala. S obzirom na to rekao bih slijedeće: izražavanje interesa i potreba od kojih delegatski sistem na određen način i teorijski i principijelno polazi uvijek je nužno ograničen mogućnostima društva, mogućnostima koje ne mogu uvijek adekvatno pratiti nivo aspiracija koje postoje u društvu, posebno u našem društvu, u kojem, tako mi se čini, nivo aspiracija počesto ide ispred naših realnih mogućnosti.

Nadalje, delegatski sistem, kao i samoupravljanje, po svojoj koncepciji jedan je izrazito angažiran sistem. To je sistem koji zahtijeva ljude koji će se u svim sferama svoga života i rada postaviti kao aktivni sudionici koji znaju, mogu i žele u okviru takvog jednog sistema djelovati i odlučivati o uvjetima svoje egzistencije.

Upravo zato što zahtijeva tako visok nivo angažiranosti nužno se delegatskom sistemu, pa i inače samoupravljanju u našem društvu, a toga smo svi svjesni, postavlja kao limitirajući faktor društvena svijest koja na određen način zaostaje za razvojem društva i predstavlja u velikoj mjeri prepreku za realizaciju željenog modela. Da bi društvo bilo demokratsko, samoupravno, socijalističko, nije dovoljno odgovarajuća norma, institucija, potrebni su ljudi, ljudi koji znaju i mogu. Kada kažem »mogu«, mislim i na realne društvene mogućnosti, a ne samo na norme i neka formalna rješenja. I u tome je opet potreban faktor vremena koji u okviru samoupravnih procesa kroz proces samoupravljanja treba socijalizirati novu strukturu ličnosti, koja kod nas za sada još uvijek nije razvijena.

Čini mi se da određene proturječnosti našega društva proizlaze iz određenih nesklada. Navodim neke elemente iz diskusije koja je vođena prije sedam, osam godina u Portorožu na Savjetovanju sociologa o prirodi konflikta u našem društvu. Mislim na određeni nesklad koji proizlazi iz realnih društvenih mogućnosti, imajući pri tome u vidu da je ekonomski potencijal našeg društva ipak negdje pri dnu razvoja u Evropi. Te mogućnosti suprotstavljaju se nivou aspiracija koje su danas na nivou individualne potrošnje i individualnog standarda veoma bliske nivou aspiracija visokorazvijenih zemalja Zapada, pogotovo nakon otvaranja granica u oba pravca, dolaska ljudi u Jugoslaviju, kao i zapošljavanja naših ljudi u inozemstvu. Mi jednostavno uspoređujemo naše mogućnosti — i nemogućnosti na žalost — i postignuća sa mogućnostima, odnosno postignućima Zapadne Evrope. Nadalje, u okviru tih naših dilema pojavljuje se struktura svijesti koja je veoma tradicionalna, veoma autokratska, koja se na određen način formirala u ranijim društvenim odnosima za koje je veoma teško reći da su odnosi čak i građanskog društva.

I, nadalje, kao zadnji, ali ne najmanje važan činilac u ovoj strukturi nesklada, znači neusklađenoj strukturi u našem društvu, treba imati u

vidu i određeni sistem vrijednosti našega društva, koji za svoju punu realizaciju — to mi veoma često zaboravljamo — zahtijeva razvoj proizvodnih snaga možda čak na nivou postindustrijskog društva. Drugim riječima: razvoj proizvodnih snaga u velikoj mjeri stvarno omogućuje, pa je prema tome i realna zapreka u datom momentu, razvoj društvenih odnosa i onog vrednosnog sistema koji smo si postavili kao dugoročan povijesni zadatak.

Ovdje su dati neki osnovni podaci. Ti podaci su svakako točni, oni su empirijski ustanovljeni. Za razliku od mnogih teoretskih uopćavanja i problematiziranja nekih aspekata društvenog razvoja, na koje možemo primijeniti poznati stav R. Merton: »To je za nas svakako značajno, samo je pitanje da li je točno!«, za ove podatke možemo navesti drugi dio izreke istog autora: »Ovi podaci su svakako točni, samo je pitanje da li su značajni?«

Naime, što želim ovim reći? Na jednom makro društvenom planu iznesene su određene dileme. One su tu prisutne, mi s njima živimo već čitav niz godina, unutar tih dilema se krećemo, vrednosno opredjeljujemo, tražimo neke izlaze. Traženje i ponekad nalaženje tih izlaza reflektira se u svakodnevnoj praksi, u svakodnevnoj empiriji, u podacima koji na određen način označavaju našu svakodnevnicu, koja opet povratno daje elemente za novo vrednovanje, za nove šire globalne pristupe.

Na osnovu toga mislim da mogu kazati da su podaci koji su sažeto ovdje dati bez daljnjeg točni. Oni su takvi, društvena praksa je takva, odnosi su takvi. Međutim, što oni znače, kakav je njihov stvarni smisao, kakva je njihova vrijednost, to je problem kako teoretskog tako i idejnog osmišljavanja naših vlastitih postavki, naših nivoa aspiracija i, naravno, naših stavova, naših općenito vrednosnih orijentacija prema društvu i prema političkom sistemu.

Kad bih želio iz materijala ukazati na one činjenice koje su se mene na određen način najviše dojmile i koje ja osobno smatram važnima — odmah moram kazati da je to moj vlastiti izbor koji je veoma subjektivan pošto sam od početka u tome, pa sam vrlo vjerojatno time i ograničen — onda mi se čini da bi jedan sasvim kratak prikaz funkcioniranja i ključnih momenata današnjeg delegatskog sistema otprilike išao na to da rezultati pokazuju da delegatska osnova ne daje onaj poticaj, ne izražava one interese i potrebe koje su pretpostavke funkcioniranja sistema. Isto tako delegacija kao karika, kao ona uporišna točka koja bi trebala biti motorna snaga sistema u svom sadržaju rada je samo formalno konstituirana; ona nije radno konstituirana i u okviru pojedinih delegacija zapravo za sada nisu primijećeni — naravno uz izuzetke koje ne treba previše generalizirati — neki sadržaji koji bi bili stvarno relevantni kako za osnovne organizacije, tako i za funkcioniranje u širim društvenim okvirima.

I kao treće, u okviru te strukture procesa odlučivanja, koji je grafički prikazan u ovom materijalu, moram reći da se nalaze skupštine, kako općinske skupštine, tako skupštine samoupravnih interesnih zajednica, u kojima postoji izrazita dominacija profesionalno stručnih tijela.

U okviru općinske skupštine koja je također jedna veoma značajna spona između osnovnih organizacija i složenijih delegatskih struktura

analiza sadržaja njihovog rada ukazuje da one još uvijek lutaju i da nisu postale onaj faktor povezivanja, interakcija svih mogućih subjekata, da se njihov rad ograničava na problematiku samog općinskog teritorija, da nije okrenut osnovnim organizacijama ni mjesnim zajednicama, niti organizacijama udruženog rada, ali isto tako da nije okrenut ni složenijim delegatskim strukturama, međuopćinskim konferencijama, odnosno nivou Republike. Drugim riječima, sadržaj rada iscrpljuje se unutar same šire općinske problematike koja nije neposredno povezana s bazom i ne dobiva od nje poticaja, a isto tako ne daje određene impulse za razrješavanje problema u složenijim delegatskim strukturama.

Poseban problem u okviru te problematike čini mi se da je problem vijeća udruženog rada ili, bolje rečeno, općenito udruženog rada koji je na određen način teritorijalno ograničen, prisiljen da djeluje unutar vijeća udruženog rada u općini bez obzira na to što po logici svoje djelatnosti ne nalazi u okviru općinskih granica stvarne mogućnosti realizacije svojih interesa i potreba. Općina jest zainteresirana za udruženi rad kao onaj neposredni izvor sredstava za zadovoljavanje zajedničkih i širih društvenih potreba, ali nije u mogućnosti da realizira interes i potrebe tog udruženog rada. Da li su postojeća vijeća udruženog rada stvarno relevantna u pojedinoj općini za »Rade Končar«, za »Prvomajsku«, za »Plivu«, itd. veliko je pitanje. Vrlo vjerojatno u malim općinama, gdje je udruženi rad omeđen općinskim granicama i najčešće se u njima i iscrpljuje, ima neke logike, ali u većim i složenijim oblicima mislim da nema.

Što se tiče skupština samoupravnih interesnih zajednica analiza pokazuje nekoliko stvari. Kao prvo, pokazuje da je sva problematika rješavana na zajedničkim sjednicama. Rijetki su slučajevi — nemam ovdje podataka da li su čak negdje uopće primijećeni — da je bilo koje vijeće za sebe donijelo bilo kakvu odluku. Niti vijeće davalaca, niti vijeće korisnika usluga. Oni djeluju kao zajedničko tijelo samoupravne interesne zajednice. Unutar te organizacione forme izrazito dominiraju stručne službe, a u međusobnom sučeljavanju interesa davalaca i korisnika interesa izrazito dominiraju pojedinci iz strukture interesa davalaca. Naime, problem s kojim smo ovdje suočeni jest: kako razriješiti te probleme u okviru neposredne razmjene rada kada imamo s jedne strane određene strukture koje su egzistencijalno, životno zainteresirane za određene procese odlučivanja, jer kroz to rješavaju kompletan svoj društveni položaj i s druge strane, njima su sučeljeni određeni, ja bih rekao atomizirani korisnici, koji su više latentni nego aktualni korisnici. Pod tim podrazumijevam, na primjer, da smo svi mi latentni korisnici usluga zdravstva, s tim što smo s problematikom zdravstva neposredno suočeni tek u onom momentu kada u okviru naše porodice imamo taj problem.

S druge strane, oni koji djeluju u samom zdravstvu, koji daju usluge, za problem razmjene rada su zainteresirani u svom svakodnevnom radu. Taj problem, odnosno organizacijski nesklad, bez daljnjeg traži određena rješenja pod pretpostavkom, naravno, da je ovo kratko vrijeme funkcioniranja dostatno za izvlačenje nekih generalizacija. U tome moramo biti veoma oprezni.

Slijedeći problem koji se nameće u rezultatima istraživanja je upravo problem djelovanja društveno-političkih organizacija. Pokazuje se da druš-

tveno-političke organizacije, taj subjektivni faktor koji bi trebao stvarno davati poticaje, osmišljavati, aktivirati sve moguće strukture, zapravo ili ne djeluje ili djeluje paralelno s postojećim sistemom. Odmah da kažem da u udruženom radu društveno-političke organizacije takoreći i ne djeluju, dok se u mjesnim zajednicama primjećuje djelovanje Socijalističkog saveza, a Saveza komunista znatno manje.

U okviru nekih institucionalnih rješenja uvedeni su određeni oblici kao što su npr. društveno-politička vijeća, kroz koje bi upravo društveno-političke organizacije trebale djelovati u okviru sistema: primjećuje se, međutim, da društveno-političke organizacije te kanale, te mogućnosti svog djelovanja ne koriste.

Društveno-politička vijeća raspravljaju, odlučuju, dapače veoma često se rasprave u tim tijelima vode čak i angažiranije nego u drugim tijelima, ali samo zbog toga što se u njima nalazi određena struktura ljudi, članova Saveza komunista, koji su po svom vlastitom političkom opredjeljenju angažirani. Ali oni ne djeluju kao organizirana snaga, nema one delegatske osnove, znači određene konferencije Socijalističkog saveza, itd., koja bi davala određene smjernice. Oni djeluju kao svjesno opredjeljeni pojedinci, veoma odgovorni pojedinci, ali ne kao šire organizirane društvene grupe.

Iz toga, naravno, proizlazi da se društveno-političko vijeće bavi svim i svačim, čime se bave i sva ostala vijeća. Jedino je struktura članstva ta koja na određen način određuje nivo aktivnosti. Drugim riječima, sam život, sama problematika života kanalizira i ljude i aktivnosti mimo nekih određenih organiziranih institucionalnih rješenja. Svi bitni problemi u okviru općinskih skupština rješavaju se zajedničkim sjednicama. To nije sasvim u skladu s nekim principima i intencijama samog Ustava, ali život ide nekako u tome pravcu. Da li treba prema tome mijenjati normu, da li treba mijenjati samu praksu? Premalo je vremena prošlo da bismo bilo što konkretnije o tome mogli reći.

Prema tome, da zaključim. Zaključak se sastoji od ovih 27 točaka kojih vrlo vjerojatno može biti i znatno više, s tim što sam spreman prihvatiti da mnoge od njih zapravo nisu umjesne; možda su čak i pogrešno postavljene. Ali ipak, date su kao određeni poticaj.

Zaključak: ovo istraživanje ne može niti je htjelo dati, a vrlo vjerojatno ni ova današnja diskusija, definitivne zaključke. Ali ipak o nekim stvarima možemo razgovarati. Recimo, dilema koja se odmah nameće svakako je problem strukture pojedinih članstava; da li složenije delegatske strukture trebaju ili ne trebaju biti reprezentant socijalnog sastava? Vrlo vjerojatno to nije ni poželjno s obzirom na političku organiziranost i na stručnu spremu; dobro je i potrebno imati viši nivo obrazovanja — ali bi ipak te strukture u najmanju ruku trebale biti reprezentant određenih oblika društvene djelatnosti. Naši podaci pokazuju ovo: što je određeni oblik delegatskog organiziranja kompleksniji, prema tome i značajniji, to je veća dominacija onih ljudi koji se nalaze u vanprivrednim djelatnostima, društvenim službama, državnim službama, i tsl., a sve je manji broj pojedinaca iz udruženog rada. Onda se nemojmo iznenaditi da veoma če-

sto taj udruženi rad nema stvarno svoje delegate na onim mjestima gdje se vodi prava bitka i gdje se odlučuje veoma često bez ikakve neposredne povezanosti ne samo za svojom delegatskom osnovom koju čine općinske skupštine, a pogotovo bez ikakve neposredne povezanosti sa delegatskom osnovom u najširem smislu riječi, znači sa osnovnim organizacijama udruženog rada i mjesnim zajednicama.